

II 1223 Fu

943.8 (-2) 1794

Voo

Warszawa w 1794 r.

przez

Bronisława Szwarc.

Szary

CZĘŚĆ PIERWSZA.

KRAKÓW.

Nakładem Wydawnictwa „Nowej Reformy“.

1894.

ND. 502

ODANO Z BIULETYNU
Biblioteki Narodowej

II 12237

~~N. 117/56~~

W Krakowie, czcionkami drukarni Związkowej
pod zarządem A. Szyjewskiego.

BZO8PK/016-34

SPIS RZECZY.

	Str.
1. Słowo wstępne	1
2. Opis Warszawy, Zamek, pałace, ulice, ludność	6
3. Król i osobistości znaczniejsze	24
4. Lista osób pobierających od Moskali wynagrodzenia za sprzeniewierzenie się Polsce	42
5. Spis powieszonych za zdradę Ojczyzny	60
6. Dekret przeciw hersztom targowickim	73
7. Łączenie się z Moskalami magnackich rodzin polskich związkami małżeńskimi	77
8. Powstanie w Warszawie (powody)	86
9. Sprawa krzyżów „Virtuti militari“	91
10. Redukcyja wojska	95
11. Przygotowanie do powstania	104
12. Prozor Karol	118
13. Madaliński	122
14. Warszawa powstaje (Kościuszko)	134
15. Kiliński	148
16. Cichocki *)	152
17. 17 i 18 kwietnia	154
18. Pułk Działyńskich	163
19. Saski plac i przed pałacem Bryłowskim	176

---

*) Sprostowanie. Cichocki umarł w Warszawie, pochowany na Powązkach w katakumbach. Nadgrobek później zniesiony.

	Str.
20. Ulica Leszno i wypadek w nocy na Lesznie . . .	184
21. Arsenał (obrona)	190
22. Brama Nowomiejska	194
23. Bonifratska ulica	195
24. Zakroczymska ulica	195
25. Gwardyacka ulica (w lipach)	196
26. Łazienki Kwiecińskiego	199
27. Prusacy pod Warszawą	200
28. Klasztor Kapucynów	202
29. Ulica Dunaj	205
30. Mazowiecka ulica	206
31. Zdobyć pałacu Igielstroma i jego ucieczka . . .	206
32. Noc z Czwartku na Piątek	215
33. Piątek	218
34. Powstańców ostateczne i zupełne zwycięstwo . .	221
35. Aresztowanie zdrajców	226
36. Oswobodzona Warszawa	229
37. Mokronowski	232
38. Zakrzewski	235
39. Rządy Rady zastępczej	236
40. Nabożeństwa w Warszawie	242
41. Odezwy Kościuszki	248
42. Przestroga Kościuszki o intrygach moskiewskich	252
43. 8 maja	258
44. Powieszenie zdrajców Ojczyzny	264
45. Wjazd tryumfalny do Warszawy X. Kołłontaja i Ignacego Potockiego	272

Warszawa w 1794 roku.

Skruszyła przemoc najpiękniejsze zarody publicznego szczęścia (rozwijającego się sejmu konstytucyjnego) wstrząśnienia narodu 1794 r. gorliwość samej tylko nadziei zostawiła rachunek środków; rozsądek przed sercem nie śmiał mieć skargi na zuchwałość przedsięwzięcia... Duch narodowości strzegł języka i jęków potajemnych. Rozkazywał on nadziei i rozpacz, utwarzał pułki w wielu krajach. Nie dopuszczał gnieć narodowi w grobie przytrząśnionym gruzami. Nakoniec wywołał do przyszłego życia, nie mogąc stanowić spełnienia życzeń swoich. (Tadeusz Czacki — Statystyka Polski).

Od przystąpienia króla do Targowickiego spisku (23 września 1793 r) do powstania Kościuszki (24 marca 1794) stan Polski poniżenia, niestety shanbienia przez zdrajców targowickich, był taki, jakiego w żadnym kraju przedtem nigdy nie widziano. Trudno nawet pojąć, jakim sposobem w Polsce mogło się znaleźć tylu najnikczemniejszych zdrajców, ludzi (ach! czyż można ich nazwać ludźmi) bez czci i wiary. Wszystkiego składać na Moskali nie można. Oni tylko korzystali z tych wyrodków Ojczyzny (szulerów, krętaczów i ło-

trów publicznych (słowa Igielstroma), wydobywali jakby z pod ziemi, jakby z piekła i stawiali ich na czele narodu, dając im wsparciem swoim moc przewodzenia w kraju — na zgubę kraju. Bez tych pomocników Moskale sami nicby nie zrobili. Chociaż z drugiej strony przyznać należy, że gdyby nie Moskale, to te szumowiny z czasem powoli bez śladu po sobieby przepadły.

Moskale przemocą osadzili na tronie Stanisława Augusta, jako narzędzie powolne do uciemnienia Polski.

Moskale wywołali rzeź Humańską, w myśli odświeżenia tradycyi Chmielnickiego.

Moskale przez wszystkie sposoby, posuwając się nawet do największego gwałtu (wywiezienie senatorów), nie dopuszczali ludzi zacnych do zajęcia wpływowych stanowisk. Usiłowania konfederacyi Barskiej i Sejmu konstytucyjnego pożogą rabunkiem, morderstwami i w końcu zaborem kraju przytłumili.

Wreszcie oprócz zaprzędanych sobie duszą i ciałem ludzi bezczelnych, których wynosili i podtrzymywali, mnóstwo jeszcze było słabych charakterów, potulnych, bojaźliwych, niedołężnych, których groźbami i wszelkiego rodzaju pokusami zmuszali do posługi sobie w ujarzmieniu Polski.

Mickiewicz przyrównywa Moskali do szarańczy, ależ szarańcza tylko niszczy, tylko pożera, a Moskale demoralizują, hańbią, nawet Boga z serc ludzkich wydzierają, i nie tylko burzą kościoły, znoszą klasztory, w najokrutniejszy sposób wierznych kościołowi prześladują, i sam kościół ujarzmiają i w narzędzie do ujarzmienia i wynarodowienia

Polaków przez wszystkie najzdradliwsze sposoby przekształcić usiłują

Cała polityka moskiewska od czasu osadzenia na tronie Poniatowskiego skierowaną była do poniżenia i zniesławienia Polski i do utrzymania przez anarchię jej bezsilności, bezwładności, bo, jak powiada jeden z wyższych urzędników moskiewskich, Szulz, pogranicznem mocarstwem silne są tylko słabością Polski, i każdy krok do porządku wiodący, dając Polsce siłę, zagrażał tym mocarstwom. Moskale bali się Polski. Sam Piotr, zwany Wielkim, mówił: Polska jest wielkim i błogosławionym i gęsto zaludnionym krajem, należy unikać, aby jej uciśkiem nie popchnąć do rozpacz i nie dać jej poznać się na własnych siłach. (*Archiv für die Sachs. Gesch.* (IV. poszyt I). A i Katarzyna, mianowana także wielką, w re-skrypcie do Potemkina 29 września 1791 r. pisze: przemiana rządu w Polsce, jeśli tylko nabierze siły i działalności, nie może być korzystną dla jej sąsiadów; to rzecz niezawodna. Dlatego takowa zmiana zmusza nas wcześniej obmyśleć sposoby ku odwróceniu niebezpieczeństw, które im nam zagraża państwo to, tak bogate i w liczne środki tak potężne.

Niestety, potęgi tej niezawodnej i licznych tych środków, w które Polska była bogata (które Katarzyna widziała, a Polacy u siebie dopatrzeć nie mogli), nie umiano należycie użyć.

Zwlekano, przez całe 4 lata stanowiono konstytucję, jakby w czasie najspokojniejszym, jakby nie Polsce nie groziło, nie zważano na ten miecz Damoklesa, który nad Polską na włosku był zawieszony, — czekano, aż Moskale sami wypowiedzą wojnę Polsce, zamiast wystąpić przeciw niej energicznie w czasie jej wojny z Turcyą. (Ze byli tacy, co pojmowali potrzebę wystąpienia w tym czasie (1789 r.) przeciw Moskwie, dowód w liście króla do Szczęsnego Potockiego r. 1789 21 września, w którym pisze: *chciałoby podobno teraz nas poszczuć na Moskwę otwartą wojną, ale...*)

Jedyny ratunek dla Polski, stojącej nad przepaścią, był: zwołanie pospolitego ruszenia, zmuszenie chociażby groźbą Stanisława Augusta i jego brata prymasa, największego moskiewskiego słuzalca, do wstąpienia na pokutę do klasztoru, obranie na króla — największą jaką wówczas w Polsce znakomitość, n. p. Ignacego Potockiego, Małachowskiego, Prozora, Niesiołowskiego, postawienie na czele wojska Kościuszkę lub Mokronowskiego, wypowiedzenie niezwłoczne Moskwie wojny w czasie wojny jej z Turcyą, a dopiero potem, po odpędzeniu Moskali — urządzać się i układać konstytucję. Mógłby to uczynić tylko marszałek sejmu Małachowski. Bez zamachu stanu, przy nikczemnym, zdrazieckim królu Poniatowskim, niepodobna było uratować Polski. Jakoż stało się to, co się stać musiało w logiczno-historycznym rozwoju smutnej przeszłości — trzydziestoletniego usiłowania Poniatowskiego zgangrenowania Polski — największe poniżenie i osta-

teczne upośledzenie Polski — od spisku targowickiego do powstania Kościuszki trwające.

Czas ten w historyi Polski jest tak ohydny, tak sromotny, że raczej wypadłoby zarzucić a nie uchylać z niego zasłony, — gdyby nie to, że właśnie ten stan poniżenia w tym czasie najlepiej objaśnia nieuniknioną konieczność powstania Kościuszki i wykazuje, z jakiej otehlani upadku podźwignął i uzaenił Kościuszkę Polskę, — a i samą Warszawę, którą duchem swoim natęchnął. Warszawa do Kościuszki gorszą była od Sodomy, była bowiem rozsądnikiem na całą Polskę niewiary, niesławy, demoralizacyi, zdrady, bankructwa, niktzemności, posuniętej do ostateczności, i zarazem była ściekiem brudów z rynsztoków całego niemal świata — wszelkiego rodzaju awanturników, kuglarzy i wyrzutków społeczeństwa. A od Kościuszki (sejm konstytucyjny był wstępem i przygotowaniem do powstania Kościuszki), — któż temu zaprzeczy, nawet nieprzyjaciele muszą to przyznać, że Warszawa stała się wyrazem, uosobieniem najwznioślejszego patryotyzmu. Warszawa i patryotyzm polski — dziś — to synonimy, mają jedno i toż samo znaczenie. Nienawiść wreszcie piekielna jaką Katarzyna II zapalała dla Warszawy, najoczywistszym tego dowodem — będąc zarazem przeto największym zaszczytem Warszawy, żądała, żeby Suwarow zburzył ją do szczytu.

„Dzielni Polacy — woła Wojda — potomność błogosławić wam będzie, wstyd was zniesławiający własną krwią zmyliście i przekonaliście Eu-

ropę, że jesteście godnymi imienia Polaka.“

Po tem słówku wstępem przypatrzmy się teraz ówczesnej Warszawie i jej znaczniejszym osobistościom.

Od Pragi Warszawa dość wspaniale się przedstawia. Szeroka, kochana Wisła, i tuż ponad Wisłą na wyniosłym brzegu długim pasmem się rozciąga, wystającymi wieżami kościołów, pałacami przepysznyymi i zamkiem królewskim się wieńczy i uroczu w zwierciadłach wód wiślanych się odtwarza.

Most na łyżwach był nieosobliwy r. 1794, ułożony z balów, poruszających się jak klawisze, opasany niezgrabną galeryą *).

Ludność Warszawy w roku 1787 dochodziła 90.000, w roku 1792 przechodziła 120.000, po zaborze zaś kraju naraz spadła do połowy. Roku 1805 było 68.411, w roku 1824 — 123.867. W roku 1807 żydów było 9.000. Obecnie ich jest przeszło 150 000.

Pomimo wszelkie zmiany polityczne, ruch ludności zawsze był w Warszawie niezwykle wielki, stąd powstało przysłowie: *Varsovie — vie, Paris — ris*. Warszawa żyje, Paryż się śmieje.

---

¹⁾ Może mało kto wie o tem, że później był zamiar wystawienia podwodnego tunelu dla połączenia Warszawy z Pragą. W tej myśli wydane zostało nawet dziełko, rzadkość bibliograficzna, p. t.: Projekt drogi pod rzeką Wisłą dla połączenia Warszawy z Pragą... przez Adama Idzikowskiego, architekta, akademii florenckiej sztuk pięknych członka. Warszawa, 1828.